

A mélyszegénységben élők helyzete Magyarország legszegényebb kistérségeiben kutatási beszámoló

A TÁMOP 5.1.3 program hatástanulmánya
első adatfelvételének eredményei

Autonómia Alapítvány
Budapest
2013. május

mélyszegénység

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.ujszechenyierv.gov.hu
06 40 430 430

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Tartalomjegyzék

1. A kutatás célja, az adatfelvétel körülményei.....	3
2. A mélyszegénységben élők demográfiai jellemzői.....	6
2.1. Mennyire etnikus a szegénység?	6
2.2 A mélyszegénységben élő családok alapvető jellemzői.....	8
3. Foglalkoztatás.....	13
4. Lakhatási körülmények	19
5. A háztartások bevételei és kiadásai	23
6. A szociális szolgáltatásokhoz való hozzáférés.....	29
7. Egészségügyi helyzet.....	32
7. Digitális hozzáférés	35
8. Közösségi kapcsolatok.....	37
9. Összegzés.....	45

1. A kutatás célja, az adatfelvétel körülményei¹

Kutatásunk a mélyszegénységben élő emberekről, illetve szociális és közösségi szolgáltatásokhoz való hozzáférésükről szól. A felmérés a TÁMOP 5.1.3 program keretében készülő hatástanulmány első adatfelvételének elemzéseit tartalmazza. A TÁMOP 5.1.3/2 projektek célja, hogy a mélyszegénységben élő emberek számára közösségi alapú szociális szolgáltatásokat nyújtson, valamint ehhez kapcsolódó projektek kipróbálását és adaptálását tegye lehetővé.² A program keretében 25 helyi – 30-32 hónapos – projekt valósul meg 2012 és 2014 között. A program részeként, az 1-es komponens feladatait ellátó konzorcium megvalósításában egy hatástanulmány is készül, ami a helyi projektek direkt és indirekt hatásait próbálja feltérképezni.

A hatástanulmány keretében két körben kerül sor adatfelvételre: az első kör a helyi projektek kezdetekor, a második kör azok végeztével történik meg. A kutatási terv szerint **az első körben** összesen 1300 kérdőívet kell felvenni, amiből 700 olyan egyénnel készül, akik a helyi projektek résztvevői, 600 kontroll-személy pedig nem résztvevő ugyan, de hasonló életkörülmények között él, vagyis potenciálisan résztvevője lehetne a projekteknek. **A második adatfelvételi körben** összesen 1000 kérdőívet kell felvenni, amiből 500 készül a projektek résztvevőivel, 500 pedig kontroll-személlyel.

A kutatási tervben megfogalmazott tervet, miszerint a bemeneti adatfelvétel egy időben valósul meg, lehetetlen volt megvalósítani. A pályázatokat eleve két körben bírálták el, ráadásul az egy időben elbírált projektek sem egyszerre kezdődtek. Mindebből adódott, hogy az első körös adatfelvételre is két ütemben került sor: 2012. március-áprilisban, illetve július-szeptemberi időszakban. Volt olyan válaszadónk, aki az adatfelvétel idején már valamelyik alprogramban részt vett, és volt olyan is, aki még csak egy előzetes beszélgetésen esett át, és korántsem volt biztos, hogy milyen minőségben lesz bevonva a különböző tevékenységekbe.

¹ A kutatás a TÁMOP 5.1.3-09/1. "Közösségi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért program szakmai koordinációja" című projekt keretében zajlik. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

² A szegénység mélyülésének, újratermelődésének és területi terjedésének mérséklése érdekében 2010-ben indult támogatási program a helyi közösségi kapcsolatok fejlesztését, egyes közszolgáltatásoknak a helyi szükségletekhez igazítását, továbbá az érintett települési kör lakosságának mozgósítását kívánja elérni. A program két komponensből áll. Mindkét komponens a szociális, a közösségfejlesztési és a település-/ terület-/ vidékfejlesztési munka három pillérén nyugszik. A támogatási program 2. komponensében helyi/kistérségi szervezetek konzorciumai pályáztak a mélyszegénységben élők helyzetének javítását célzó projektekkel, míg a 1. komponensben dolgozó szervezetek ezen pályázók szakmai támogatását végzik a pályázati szakaszban, és a megvalósítás időszakában. Az Autonómia Alapítvány, Közösségfejlesztők Egyesülete, VÁTI és Szociális Szakmai Szövetség által alkotott konzorcium legfőbb célja a 2. komponens pályázóinak folyamatos, testreszabott szakmai és módszertani segítése, a megvalósítás során felhalmozódó tudás és tapasztalat megosztásának elősegítése, valamint a tapasztalatok átadása a fejlesztési programokat tervező szervezetek számára. További információk a programról: www.melyszegenyseg.hu

A válaszadók kiválasztásakor a helyi projektgazdák segítségét vettük igénybe, tőlük kértük a résztvevők névsorát, akik közül rétegzett véletlen mintavételi eljárással választottuk ki válaszadóinkat. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a mintaválasztásnál igyekeztünk figyelembe venni a településtípusokat és a roma válaszadókat, vagyis többféle településtípusról kerestünk résztvevőket és igyekeztünk elérni, hogy a potenciális projektrésztvevők válaszadóként is megjelenjenek. A kontrollcsoport esetében nehezebb volt a helyzet, hiszen ezzel kapcsolatban nem állt rendelkezésünkre az alapsokaságot tartalmazó lista. Az ő kiválasztásukhoz a helyi szociális szakemberek segítségét vettük igénybe. Azt kértük tőlük, hogy a kérdezőbiztosokat olyan családokhoz vigyék el, akik a megadott kritériumok alapján mélyszegénynek minősülnek, de nem résztvevői a helyi TÁMOP 5.1.3-as projekteknek.

A program kiírása szerint a helyi projektekben eleve egy megadott definíciónak megfelelő,³ mélyszegénységben élő családok vehetnek részt. Mi ezt külön nem vizsgáltuk, elfogadtuk azt, mint hipotézist, hogy a projektgazdák a kiírásoknak megfelelően toborozták és válogatták a helyi résztvevőket – vagyis mindegyikük megfelel a program előírásainak.

A mintavétel és az adatfelvétel eredményeként azt tudjuk állítani, hogy mintánk a leghátrányosabb helyzetű (továbbiakban: lhh) kistérségekben, vagy az ezekhez hasonló fejlettségű településeken élő mélyszegény családokra reprezentatív.⁴ További finomításként még azt is hozzátehetjük, hogy a résztvevők oldaláról a „projekt-képes” mélyszegény családokra reprezentatív, vagyis olyanokra, akiket egy projektmenedzsmint stáb, vagy a projekthez kapcsolódó szociális szakemberek annak ítélnék; a kontroll csoport pedig a helyi szociális szakemberek szerint potenciálisan „projekt-képes” mélyszegény családokat reprezentálja. Feltevésünk, hogy mindkét esetben némileg „felfelé húz” a minta, vagyis a nagyon marginalizálódott, a szociális ellátórendszer szempontjából igazán problémásnak ítélt családok kisebb eséllyel kerültek egy helyi projektbe, ezáltal a mi mintánkba is. A minta országos

³ **Mélyszegénység:** A mélyszegénység fogalmát a Havas Gábor által összeállított kritériumrendszer írja körül a legtalálóbban. Eszerint azokat a közösségeket, amelyek mélyszegénységbe süllyedtek a (i) nagyon alacsony iskolázottság és (ii) foglalkoztatási ráta, (iii) erős települési, lakóövezeti térségi koncentráció és szegregáció, (iv) az ezekből következő súlyos szociális deficit és (v) a hátrányos társadalmi helyzet újratermelődésének nagyon nagy valószínűsége jellemzi.

E kritériumok alapján a jelen pályázati konstrukció 2. komponensében a következőképpen határozta meg annak célcsoportját:

Azokat soroljuk a mélyszegénységben élők közé, akik az alábbiak közül legalább kettő kritériumnak megfelelnek:

- legalább három éve munkanélküliek, illetve ezen idő alatt legfeljebb közfoglalkoztatásban vettek részt,
- legfeljebb az iskola 9-10. osztályát végezték el, ami mellett esetleg nem piacépes szakképzettséget vagy OKJ-s szakképesítést szereztek,
- aktív korú inaktívak (18-60 év közöttiek),

kettőnél több gyereket nevelnek.

⁴ A program célterülete nem csak az lhh kistérségek voltak, hanem az ezek melletti, hasonló fejlettségi indexszel rendelkező települések is szerepelhetnek az akcióterületi lehatárolásban.

reprezentativitásának korlátaival tartozik az is, hogy a 33 lhh kistérség nem mindegyikében indult projekt, így a mintánkba se került be minden lhh kistérség.

A továbbiakban az egyszerűség kedvéért az elemzés során a „mélyszegénységben élőkről” teszünk megállapításokat, de ezek a fenti megszorításokkal értendők.

A 25 nyertes projekt 299 településen valósul meg. Adatgyűjtésünk 135 települést érintett (ebből 10 helyen csak kontrollcsoportos kérdőívezés történt). Összesen 1334 kérdőívet kérdeztek le a kérdezőbiztosok, mind a 25 projektet érintően minimum 28 résztvevői és 22 kontroll interjút készítve.

A kérdőívben alapvetően egyéni adatokat gyűjtöttünk. A kérdések egy része a házra, háztartás egészére vonatkozott, de emellett a demográfiai, iskolázottsági és munkaerőpiaci helyzetről szóló információkat a háztartás minden tagjáról összegyűjtöttük. A véleményeket, attitűdöket tartalmazó válaszok természetesen szintén egyéni szintűek. Ahol ez lehetséges és az elemzés szempontjából fontos, ott az összes háztartástagra vonatkozó, közel 6000-es minta (vagy ennek aktuális szűkítésének) megoszlását tesszük közzé, ahol ez nem lehetséges vagy szükséges, ott az 1334 fős egyéni válaszadói adatokat közöljük és elemezzük.

1. tábla: A válaszadók megoszlása kistérségek és régiók szerint

Régió	Kistérségek száma (db)	Válaszadók száma (db)
Dél-Alföld	3	168
Dél-Dunántúl	7	327
Észak-Alföld	10	365
Észak-Magyarország	10	473
Összesen	30	1 333

2. tábla: A válaszadók száma és megoszlása településtípus szerint

Településtípus	Válaszadók	
	száma (db)	megoszlása (%)
Község	1129	84,6
Város	205	15,4
Összesen	1334	100

2. A mélyszegénységben élők demográfiai jellemzői

2.1. Mennyire etnikus a szegénység?

Kutatásunk során különösen kíváncsiak voltunk arra, hogy a mélyszegénységben élők mekkora részét teszik ki a cigányok, illetve a mélyszegénységben élő cigányok be tudnak-e kapcsolódni a helyi projektekbe.

Az etnikai hovatartozást illetően a 2011-es népszámlálás során is használt többes identitás mérési módszerét használtuk, vagyis válaszadóink több nemzetiséget is megjelölhettek hovatartozásukra vonatkozóan, anélkül, hogy bármelyik identitás a másik elé, felé helyeződött volna. Válaszóink kétharmada (63,2%-a) egy nemzetiségi identitással bír, 36,8 százalékuk azonban két nemzetiséget is megjelölt.

3. tábla: Ön milyen nemzetiséghez tartozónak érzi magát?

Nemzetiség	Válaszadók	
	száma (fő)	megoszlása (%)
Magyar	993	75,2
Cigány/Roma	319	24,2
Román	3	0,2
Német	2	0,2
Bolgár	1	0,1
Görög	1	0,1
Horvát	1	0,1
Összesen	1320	100

4. tábla: Az előzőekben megjelölten kívül tartozik-e más nemzetiséghez is?

Nemzetiség	Válaszadók	
	száma (fő)	megoszlása (%)
Cigány/roma	320	65,8
Magyar	130	26,7
Román	14	2,9
Német	13	2,7
Horvát	3	0,6
Szlovák	2	0,4
Bolgár	1	0,2
Ukrán	1	0,2
Kínai	1	0,2
Orosz	1	0,2
Összesen	486	100

5. tábla: Egyes, illetve kettős identitású válaszadók megoszlása

Identitás	Válaszadók	
	száma (fő)	megoszlása (%)
Egyes identitás	834	63,2
Kettős identitás	486	36,8
Összesen	1320	100

Egyes, illetve kettős identitással válaszadóink közel fele vallotta magát cigánynak, vagyis azt mondhatjuk, hogy a mélyszegénységben élő háztartások fele cigány. Ez egy igen magas felülreprezentáltságot jelez, amit okozhat a mintavételi eljárás is (vagyis, hogy külön is igyekeztünk a cigány háztartásokat elérni a kérdőívvezés során). Ugyanakkor azt tudjuk mondani, hogy ez az arány nagyságrendileg megegyezik a TÁRKI által mért adatokkal, amelyek szerint az alsó jövedelmi ötödbe tartozó gyermekes háztartások 41,1%-a volt roma 2009-ben.⁵ Az önmagukat cigánynak tartó válaszadók többsége (70%-uk) egyaránt tartja magát cigánynak és magyarnak. Az önmagukat kizárólag cigányként definiálók negyede érti a cigány nyelvet (szemben a kettős identitásúak 16%-val), 16 százalékuk beszéli is. Vagyis az identitás nem nyelvi kérdés, egyéb kulturális kötődések állhatnak mögötte, erről azonban nem gyűjtöttünk adatokat.

6. tábla: Roma és nem roma válaszadók identitásai

Nemzetiség	Identitás		Összesen*
	Egyes identitás	Kettős identitás	
Nem cigány/roma	94,3%	5,7%	51,6%
Cigány/roma	30,0%	70,0%	48,4%
Teljes minta	51,6%	48,4%	100%

*a teljes mintához viszonyított arányok

7. tábla: Amennyiben említette a roma származást

Identitás	Ön a cigány nyelvet			Összesen
	Nem beszéli, nem érti	Érti, de nem beszéli	Beszéli	
egyes identitás	57,8%	26,2%	16,0%	100%
kettős identitás	70,7%	16,1%	13,1%	100%

⁵ TÁRKI Monitor 2009-es adatát idézi: Bass László – Farkas Zsombor: A gyerekszegénység alakulása 2009-ben Magyarországon

Visszatérve a fejezet alapkérdésére, azt tudjuk mondani, hogy alapvetően nem etnikus a mélyszegénység, vagyis nem etnikai hovatartozása miatt kerül valaki ebbe az élethelyzetbe, de a romák esélye arra, hogy ebbe a csoportba kerüljenek, közel tízszer akkora, mint a nem romáké! (A romák és nem romák életkörülményei közötti különbségekre, illetve hasonlóságokra az elemzés során többször is ki fogunk térni.)

8. tábla: A mélyszegénységbe kerülés esélyei etnikai hovatartozás alapján⁶

	Romák		Nem romák		Összesen (fő)
	száma (fő)	megoszlása (%)	száma (fő)	megoszlása (%)	
Nem mélyszegény	260 000	33%	8 540 000	93%	8 800 000
Mélyszegény	540 000	68%	660 000	7%	1 200 000
Összesen	800 000	100	9 200 000	100	10 000 000

2.2 A mélyszegénységben élő családok alapvető jellemzői

A helyi projektekbe – ebből adódóan a mintánkba is – 18 év felettek kerülhettek be. A válaszadók legnagyobb hányada, közel 40%-a, 30 és 40 év közötti középkorú, közel 25-25%-uk pedig 30 év alatti, illetve 40-50 év közötti. Mindez nem azt jelenti, hogy ez lenne a mélyszegénységben élők korfája, hanem sokkal inkább azt, hogy a helyi projektekbe elsősorban a középkorúakat tudják, akarják bevonni a projektmegvalósítók. Ugyanakkor azt is jelzi a megoszlás, hogy a mélyszegénységbe kerülés valószínűsége nem korfüggő, gyakorlatilag hasonló eséllyel kerülnek ebbe a csoportba bármely életkorban az emberek. (Ebben az esetben is ki kell emelni, hogy mintánk korlátos, vagyis kisebb eséllyel kerültek be az idősek, hiszen őrájuk kevésbé gondol célcsoportként egy helyi projekt. Definíció szerint is már nem a gazdaságilag aktív korúak közé tartoznak, ugyanakkor a LHH kistérségek településein nagy valószínűséggel ők is hasonló életkörülményekkel küzdenek – magyarul mélyszegények.)

9. tábla: A válaszadók száma és megoszlása korcsoportok szerint

	Válaszadók	
	száma (fő)	megoszlása (%)
30 év alatti	318	24
31-40 év	507	38,3
41-50 év	309	23,4
51-60 év	138	10,4
60 év felett	51	3,9
Összesen	1323	100

⁶ A táblázat becslült számokat tartalmaz, mind a mélyszegénységben élők, mind a hazai romák számát illetően (lásd: <http://www.vg.hu/kozelet/tarsadalom/a-fel-oroszag-szegeny-lenne-397766>, illetve: <http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma/tarsadalmi-felzarkozasert-felelos-allamtitkarsag/hirek/balog-zoltan-miniszteri-expozeja-a-roma-integracio-evtizede-programrol>)

A háztartások átlagos nagysága 4,3 fő, a cigány családok átlagosan egy fővel népesebbek, mint a nem cigány háztartások. A gyerekek magasabb száma általában is jellemző a mélyszegénységben élőkre, a nem cigány családok is eggyel több háztartástaggal bírnak, mint az országos átlag (2,87⁷). Az átlagos háztartásnagyságnál talán többet mond, hogy a háztartások egynegyede (25,3%) hat vagy annál több főből áll, tíz százaléka viszont egyfős háztartás.

10. tábla: Háztartástagok átlagos száma etnikai hovatartozás szerint

Háztartás	Háztartástagok átlagos száma
Nem cigány/roma	3.86
Cigány/roma	4.75
Összesen	4,3

11. tábla: Háztartástagok száma

Háztartástagok száma	Háztartások	
	száma (db)	megoszlása (%)
1	139	10.4
2	153	11.5
3	183	13.7
4	264	19.8
5	257	19.3
6	164	12.3
7	78	5.8
8	49	3.7
9	30	2.2
10	5	0.4
11	5	0.4
12	7	0.5
Összesen	1334	100
Átlag		4,28 fő

Válaszadóink közel fele él házasságban, a házas- illetve élettárs nélkül élők aránya 23,4%. Mindez azonban nem azt jelenti, hogy ezek az emberek egyedül élnének: gyerekekkel, egyéb családtagokkal laknak együtt. Az egyszemélyes háztartások alacsony számát (10%) a lakhatási depriváció is okozhatja. Egyrészt a szűkös lakhatási lehetőségek, másrészt az egyedül élés magas költsége sokkal inkább arra ösztönzi az embereket, hogy a szűkebb-tágabb család közös fedél alatt éljen. Mindez azt is jelenti, hogy a nukleáris családmódot a több generáció szorosabb-lazább együttélése váltja fel, illetve a nagycsaládi kapcsolatok jelenthetik végső esetben a lakhatási megoldást is.

⁷ KSH, 2011-es Népszámlálás adatai

12. tábla: Háztartásnagyság háztartástípusok szerint

Háztartás típusa	Válaszadó személyek		Átlagos háztartásnagyság (fő)
	száma (fő)	megoszlása (%)	
házas, házastárssal él	662	49,9	4,71
nőtlen, hajadon, élettárssal él	226	17	4,62
nőtlen, hajadon, nincsen élettársa	175	13,2	3,16
elvált, nincs élettársa	104	7,8	3,49
elvált, de együtt él korábbi házastársával	69	5,2	2,9
elvált, élettárssal él	33	2,5	4,12
házas, de külön élnek, nincsen élettársa	29	2,2	3,83
házas élettárssal él	25	1,9	5,32
özvegy, nincs élettársa	3	0,2	5,33
Összesen	1326	100	4,28

13. tábla: Háztartások generációk szerint

Háztartás típusa	Háztartások	
	száma (db)	megoszlása (%)
Szülő(k), kiskorú gyerekekkel	931	69,8
Felnőtt, felmenő szülőkkel	30	2,2
Három generáció együtt	92	6,9
Egy generáció	281	21,1
Összesen	1334	100

Az iskolai végzettségeket vizsgálva igen jelentős különbségeket találunk az etnikai választóvonal mentén: míg a nem cigány felnőttek 40%-a (férfiak), illetve 50%-a (nők) rendelkezik legfeljebb általános iskolai végzettséggel, addig ugyanez az arány a cigány válaszadók között 75%. Az iskoláztatási hátrányok természetesen a magasabb végzettségűeknél is jelentkeznek: a cigány felnőttek feleakkora arányban végeztek el szakmunkásképző iskolát, mint a szintén mélyszegénységben élő nem cigányok.

14. tábla: A 18 éven felüliek iskolai végzettsége nemek és származás szerint, %

Iskolai végzettség	Férfi		Nő	
	Nem cigány/roma	Cigány/roma	Nem cigány/roma	Cigány/roma
Jelenleg általános iskolába jár	1.0	1.0	0.4	1.0
Kevesebb, mint 8 általános	5.2	14.1	6.1	16.4
8 általános	36.7	59.1	44.7	58.4
8 általános és OKJ	2.5	2.0	3.0	3.1
Szaktanácsképző, szakképzés érettségi nélkül	39.3	18.7	28.1	14.6
Szakközépiskolai érettségi, szakképzést követő érettségi	7.0	3.2	6.8	3.2
Gimnáziumi érettségi	4.4	1.3	6.2	1.9
Érettségi és továbbképzés	1.9	0.3	2.4	0.5
Főiskola, egyetem	1.7	0.1	2.0	0.5
Összesen	100	100	100	100

A cigányok iskolai hátrányai arányaiban nem csökkennek akkor sem, ha a fiatalabb korosztályt nézzük: a 30 év alatti cigányok 60%-a maximum a 8 általánost végezte el, szemben a nem cigányok 35-42%-val. A cigány fiatalok egyötöde rendelkezik szakmával, ez az arány a nem cigány férfiak között 32%, a nem cigány nők között 24%. Vagyis azt mondhatjuk, hogy ugyan a fiatalabb korosztály esetében csökken az iskolázottsági hátrány, ez azonban még mindig igen magas. Főleg, ha azt is figyelembe vesszük, hogy az adott korosztály 10%-a nem rendelkezik befejezett alapfokú végzettséggel sem! Ugyanakkor azt is megállapíthatjuk, hogy a fiatalabb kohorszokat tekintve egyre kisebbé válik a nemek közötti iskolázottsági különbség, ez vonatkozik a romákra és a nem romákra egyaránt.

15. tábla: A 18 és 30 év közötti felnőttek legmagasabb iskolai végzettsége nemek és származás szerint, %

Iskolai végzettség	Férfi		Nő	
	nem cigány/roma	cigány/roma	nem cigány/roma	cigány/roma
jelenleg általános iskolába jár	3,5	2,6	1,2	2,1
kevesebb, mint 8 általános	3	11,6	3,3	9,4
8 általános	31,7	55,4	39,1	55,6
szakmunkásképző, szakképzés érettségi nélkül	31,7	22,3	24,3	20,8
szakközépiskolai érettségi, szakképzést követő érettségi	10,1	4,7	10,7	4,2
gimnáziumi érettségi	9	1,7	11,9	2,8
8 általános és OKJ	3	1,3	2,1	2,1
érettségi és továbbképzés	3,5	0	4,1	1,4
főiskola, egyetem	3,5	0,4	2,9	1
Összesen	100	100	100	100
Elemzés (fő)	203	238	251	293

3. Foglalkoztatás

A 18 év feletti mélyszegénységben élők 40%-a tekinthető gazdaságilag aktívnak, vagyis kapcsolódik valamilyen módon a munkaerőpiachoz. Igaz, ennek a csoportnak a fele közmunkásként jutott munkalehetőséghez (19,8%), a teljes munkaidős alkalmazottak aránya mindösszesen 14,3%. A felnőtt korú mélyszegények egynegyede munkanélküli, 13,4%-a pedig GYES-en, GYED-en van. Az etnikai hovatartozást is vizsgálva azt látjuk, hogy a romák között jelentősen alacsonyabb a foglalkoztatottak, illetve a nyugdíjellátásban részesülők aránya, viszont magasabb az anyasági ellátásban részesülők hányada.

16. tábla: 18 év felettek munkaerőpiaci státusza

Munkaerőpiaci státusz	Válaszadók*		Nem cigány/ roma (%)	Cigány/ roma (%)
	száma (fő)	megoszlása (%)		
Még nem dolgozik, iskolás	107	3,4	3.9	2.9
Teljes munkaidős alkalmazott	452	14,3	17.3	11.3
Részmunkaidős alkalmazott	55	1,7	1.9	1.6
Önálló vállalkozó	18	0,6	0.8	0.3
Alkalmi munkát végez	134	4,3	3.5	5.0
Munkanélküli	794	25,2	22.2	28.3
Közmunkás, közhasznú-, közcélú munkás	623	19,8	19.4	20.1
Nyugdíjas (öregségi, rokkant, özvegyi, korhatár előtti)	302	9,6	11.9	7.1
Fogyatékkal élő, tartósan beteg	35	1,1	1.1	1.2
Gyeden, Gyesen, Gyeten van	428	13,6	11.3	16.0
Háztartásbeli, családja látja el	45	1,4	1.0	1.9
Tanuló, továbbképzésen, átképzésen vesz részt	49	1,6	2.0	1.1
Ápolási díjon van	44	1,4	1.3	1.5
Egyéb okból nem dolgozik	59	1,9	2.1	1.7
Nem tudja, nincs válasz	7	0,2	0.4	0.1
Összesen	3152	100	100	100

* Minden, az felmért háztartásokban élő 18 év feletti háztartástag

A munkaerőpiaci részvétel leginkább egy komoly fluktuációval írható le, ahol a relatíve alacsonyan fizetett, alacsony képzettséggel rendelkező munkaerőt is alkalmazni tudó multinacionális cégek, illetve az alkalmi, de rendszeresen ismétlődő mezőgazdasági jellegű segédmunkák jelentenek munkalehetőséget, majd ezeket a munkanélküliség hosszabb-rövidebb időszakai, illetve a közmunkaprogramokban való részvétel váltja fel. Válaszadóink legtöbbszörének (41,8%) az utolsó munkahelye az önkormányzatok által bonyolított közmunka volt, egytizedük dolgozott valamilyen cégnél, vállalkozásnál, 6 százalékuk alapvetően mezőgazdasági alkalmi munkákból

jutott jövedelemhez. A legstabilabb munkaviszonyok ugyanakkor a vállalkozásokhoz kötődtek, a multinacionális cégek jellemzően 12 hónapig, a kisebb vállalkozások átlagosan 2 évig foglalkoztatták az embereket.

Az elsődleges munkaerőpiaci munkaviszony nem csak a jövedelem tekintetében számít előnynek, hanem egyfajta jövőbe vetett bizalmat is ad az embereknek: a teljes állású alkalmazottak fele nem tartja valószínűnek, hogy a közeljövőben elveszti állását, míg a munkanélküliek 60%-a azt nem tartja reálisnak, hogy a következő fél évben munkát talál. Vagyis az aktuális munkaerőpiaci pozíciókat a résztvevők állandósuló helyzetnek érzik és kevésbé ideiglenes állapotnak. A munkanélküliek 60%-a az elmúlt 4 hétben aktívan keresett munkát. Elképzelhető, hogy ennek sikertelensége is a beletörődést erősíti.

A munkavállalás nehézségeit szinte mindenki túlnyomórészt külső okokkal magyarázta, a munkahelyek hiánya, illetve a magas, és a munkáltató által nem fizetett utazási költségek szerepeltek az első helyen. A szubjektív okok között a megfelelő iskolai végzettség hiányát jelölték a leghangsúlyosabbnak (3,4-es átlag az ötös skálán). Minden egyéb, az egyéni képességeket, élethelyzeteket jellemző állítás jóval az átlag alatti értéket kapott, vagyis válaszadóink szerint nem ezeken múlik a sikeres munkavállalás. Az iskolai végzettség hiánya megmutatkozik abban is, hogy a mélyszegénységben élők 60%-a, saját bevallása szerint nem ért semmilyen szakmához, ugyanakkor 15 százalékuk legalább két olyan szakmát is fel tudott sorolni, amiben munkát tudna vállalni, de erről nincs hivatalos papírja.

Meglehetősen alacsony, 24% azoknak az aránya, akik már részt vettek valamilyen OKJ tanfolyamon. Ezt az arányt nem tudjuk viszonyítani országos adatokhoz, ugyanakkor evidensnek gondoljuk, hogy a szakképzettséggel nem rendelkező, az iskolarendszert szakma nélkül elhagyó felnőttek számára az OKJ képzési rendszer kellene, hogy kínáljon, biztosítson továbbtanulási lehetőséget. Az, hogy a mélyszegénységben élők közel negyede jut csak el ezekre a képzésekre, két dolgot jelenthet: vagy a fenti számnál sokkal többen vettek részt ilyen tanfolyamokon, és ők sikerrel ki is tudtak kerülni a mélyszegény élethelyzetből, vagy ezek a tanfolyamok eleve nem ezt a társadalmi csoportot célozzák, az iskolarendszeren kívüli felnőttoktatás, mint munkaerőpiaci felzárkóztató szolgáltatás, nem igazán áll nyitva számukra. Ez különösen sajnálatos a roma – nem roma viszonylatban vizsgálva: a romák átlagosan 10 százalékkal kevesebben vettek részt szakmaszerzést biztosító képzéseken, mint a nem romák. Amennyiben mindezt a fentebb látott nagyon alacsony iskolai végzettségekhez is viszonyítjuk, akkor hangsúlyosan jelenik meg az iskoláztatási, szakmaszerzési felzárkóztatás hiánya.

Akár a meglevő munkalehetőségek mellett, akár azok helyett, a mélyszegénységben élők közel fele (46,6%) szokott alkalmi munkákat vállalni, a cigányok sokkal nagyobb arányban (53,2%). Jellemzően mezőgazdasággal kapcsolatos, magas élők munkáigényű feladatokról van szó (kerti munka, gyümölcsösben végezhető

különböző munkák), illetve takarítás, erdészeti munka és építőipari lehetőségek szerepelnek a leggyakrabban említett alkalmi munkák között.

Az alkalmi munkák egyre inkább alapvető bevételi forrássá válnak a háztartások számára, ugyanis a családok több, mint kétharmadában (70,9%) nincs foglalkoztatott, hivatalos és rendszeres munkabérrel rendelkező személy. Ez az arány a roma háztartások között 76% a nem roma háztartások 66%-ával szemben. A rendszeres munkajövedelem hiánya önmagában is szegénységi veszélyforrás, de különösen az, amennyiben gyermekes háztartásokról van szó. A nem roma háztartások 38%-ában nincs foglalkoztatott, de van 14 év alatti gyerek, ugyanez az arány a roma háztartások között 61,7%, ami 1,6-szor nagyobb szegénységi rizikófaktort jelent.

17. tábla: Utolsó munkahely (leggyakrabban említett válaszok)

	Elemszám	Arány (%)	Munkaviszony hossza (hó)*
Közmunka	691	41.8%	4
Vállalkozásnál alkalmazott (cég, bt, kft)	193	11.7%	24
Alkalmi munka, segédmunka, mezőgazdasági munka	104	6.3%	11,5
Multinacionális vállalatok (Flextronik, Elcotech, BOSCH, Jabil, McDonalds, Samsung, Tesco)	65	3.9%	12

*medián értékek

18. tábla: Mennyire tartja valószínűnek, hogy a következő 6 hónap során elveszíti a munkáját?

	teljes munkaidős alkalmazott (N=117 fő)	részmunkaidős alkalmazott (N=22 fő)
Nagyon valószínű	12,8%	13,6%
Eléggé valószínű	7,7%	13,6%
Nem eldönthető	26,5%	27,3%
Valószínűleg nem	29,1%	27,3%
Szinte biztosan nem	21,4%	9,1%
Nem tudja/nincs válasz	2,6%	9,1%
Összesen	100%	100%

19. tábla: Mennyire tartja valószínűnek, hogy a következő 6 hónap során talál munkát?

	Munkanélküli (N=327 fő)	Közmunkás, közhasznú-, közcélú munkás (N=300 fő)
Nagyon valószínű	5,8%	25,0%
Eléggé valószínű	9,5%	9,7%
Nem eldönthető	20,2%	25,3%
Valószínűleg nem	18,7%	17,3%
Szinte biztosan nem	40,7%	20,3%

Nem tudja/nincs válasz	5,2%	2,3%
Összesen	100%	100%

20. tábla: Keresett-e aktívan munkát az elmúlt 4 hétben?

	Elemszám (teljes)	Igen válaszok aránya (%)
Munkanélküli	333	62,8%
Közmunkás, közhasznú-, közcélú munkás	294	30,6%
Háztartásbeli, családja látja el	275	31,8%
Egyéb okból nem dolgozik	23	46,2%

21. tábla. Ön szerint miért nehéz a környéken munkát vállalni?

(1 – egyáltalán nem jellemző, 5 – nagyon jellemző)

	Átlag
Nincs munkalehetőség a településünkön, környéken	4,58
Csak messze van munkalehetőség, és én nem tudok oda utazni	4,22
Túl sok lenne az útiköltség, nem téríti meg senki	3,43
Nincs hozzá megfelelő iskolai végzettségem	3,42
Túl alacsony fizetést ajánlanak, és olyan kevés pénzért nem éri megdolgozni	2,83
Családi helyzetem, gondjaim miatt nem tudok munkát vállalni	2,23
Nehezen találok munkát a származásom miatt	2,18
Nem tudom, hogyan keressek munkát	2,01
Rossz az egészségi állapotom, nem tudok dolgozni	1,92
Nehezen tanulok meg új munkafeladatokat	1,61

22. tábla: Van-e olyan szakma, amihez ért, amiben el tudna helyezkedni, de nincs róla papírja?

	Válaszadók	
	száma (fő)	megoszlása (%)
Nincs	753	59,2
Van	520	40,8
Összesen	1273	100
2 szakma	192	15,1
3 szakma	65	5,1

23. tábla: Részt vett-e OKJ tanfolyamon?

Korcsoport szerint	OKJ tanfolyamon	
	nem vett részt (%)	részt vett (%)
30 év alatti	75,5	24,5
31-40 év	73,2	26,8
41-50 év	74,8	25,2
51-60 év	81,9	18,1
60 év felett	88,2	11,8
Etnikai hovatartozás szerint		
Nem cigány	69,9	30,1
Cigány	81,7	18,3
Nemek szerint		
férfi	73,7	26,3
nő	76,2	23,8
Összesen	75,6	24,4

24. tábla: Elvégzett OKJ szakmák és elhelyezkedési lehetőségek

Szakma	Elvégezte (N=324 fő)	Dolgozott a szakmában*
Bolti eladó	17,9%	50,0%
Gépkezelő	8,3%	55,6%
Számítástechnika	7,4%	37,5%
Mezőgazdaság	7,1%	47,8%
Varrás	6,5%	61,9%
Biztonsági őr	5,9%	42,1%
Kertész	5,9%	36,8%
Adminisztráció	5,6%	38,9%
Szociális gondozó	4,6%	46,7%
Dada	4,0%	61,5%

*az adott képzést elvégzők közül

25. tábla: Háztartások munkaintenzitása etnikai származás szerint

	Összesen	nem cigány/roma	cigány/roma
Nincs foglalkoztatott	70,9	66,2	76,1
Van foglalkoztatott	29,1	33,8	23,9
Összesen	100	100	100

26. tábla: Gyerekes háztartások munkaintenzitása etnikai származás szerint

	Nem cigány/roma		Cigány/roma	
	Nincs foglalkoztatott	Van foglalkoztatott	Nincs foglalkoztatott	Van foglalkoztatott
Nincs 14 év alatti gyerek	28,2	10,9	14,4	5,8
Van 14 év alatti gyerek	38	22,9	61,7	18,1

27. tábla: Szokott alkalmi munkák vállalni?

Etnikai származás	Igen válaszok aránya (%)
Nem cigány/roma	40,4 %
Cigány/roma	53,2 %
Teljes minta	46,6 %

28. tábla: Alkalmi munkák típusa az alkalmi munkát vállalók arányában

Alkalmi munka típusa	Alkalmi munkát vállalók	
	száma (fő)	aránya (%)
Ásás, kerti munka, mezőgazdasági munka	343	45.1
Gyümölcszedés, gyümölcsösben munka	120	15.8
Takarítás	54	7.1
Erdészeti munka	49	6.4
Építőipar	41	5.4
Segédmunka	39	5.1
Vadgyümölcs, gomba gyűjtés	29	3.8
Házkörüli munkák	20	2.6
Kereskedelem, felszolgálás	12	1.6

4. Lakhatási körülmények

A településen belüli lakhatási szegregációról objektív adatokkal nem rendelkezünk, de válaszadóinkat kértük, hogy minősítsék saját, szűkebb lakókörnyezetüket. Egyharmaduk, saját besorolásuk szerint olyan településrészen él, amit döntő többségben szegény családok laknak. Egyötödük minősítette szűkebb szomszédságát átlagosnak. A lakhatási körülményeket alapvetően határozza meg a származás: válaszadóink közel fele lakik többségében vagy teljesen cigány szomszédok között. A cigány válaszadók 70%-a lakik szegregált körülmények között, ami ugyan a lakókörnyezet szubjektív besorolásán alapul, de mindenképp egyfajta elkülönülésre utal. Mindezt megerősíti az is, hogy a cigány válaszadók 42%-a tartja saját környékét szegénynek, szemben a nem cigányok 23%-ával.

29. tábla: Háztartások száma és aránya a lakókörnyezet jellemzője szerint

Lakókörnyezet jellemzője	Válaszadó háztartások	
	száma (db)	megoszlása (%)
Az utcában, környező utcákban főként átlagos családok laknak	267	20,1
Az utcában, környező utcákban szegényebb és átlagos családok vegyesen laknak	620	46,8
Az utcában, környező utcákban főként szegény családok laknak	426	32,1
Nincs másik lakóház a környéken	13	1
Összesen	1326	100

30. tábla: Háztartások száma és aránya a lakókörnyezet szegregáltsága szerint

Lakókörnyezet jellemzője	Válaszadó háztartások	
	száma (db)	megoszlása (%)
Mindenki (vagy majdnem mindenki) cigány/ roma a környezetemben	115	8,8
Többségében cigányok/romák élnek a környezetemben	528	40,2
Főleg nem cigányok/romák élnek a környezetemben	483	36,8
Nem élnek cigányok/romák a környezetemben	188	14,3
Összesen	1314	100

A válaszadók lakóházainak közel fele 1945 előtt épült parasztház, mintegy negyede pedig Cs-ház⁸. Közel ekkora az aránya az ún. „szocpolos” házaknak is – ez alatt az 1990 után, alapvetően szociálpolitikai támogatásokkal épített házakat értik lakóik.

⁸ Cs-ház: csökkentett komfortfokozatú ház, tipikusan a '60-as '70-es évek cigánytelep felszámolási időszakában épített ingatlanok

(Utóbbi több helyen az alacsony minőségű kivitelezés szinonimájaként is szerepel, mivel önerő híján, a kizárólag „szocpolból” megépített házak eleve olcsó anyagokat tartalmaznak, és a kivitelezést is a pénzügyi keret szűkössége határozta meg.) Mindez azért is érdekes, mert ez egyszerre mind azt is jelenti, hogy a mélyszegénységben élők által lakott lakásállomány 66%-a minimum 50 éves, szigeteléssel, vízellátással eredetileg nem rendelkezik; az „újjonnan” épített házak viszont többnyire gyenge minőségűek, szintén alacsony komfortfokozatúak. A teljes lakásállomány 70%-a nem rendelkezik semmilyen szigeteléssel.

A legtöbben (71,5%) fatüzeléses kályhával fűtenek, de a válaszadók közel tizede kályhával sem rendelkezik, mindösszesen sparhelttel tudják télen felfűteni a konyhát, illetve a konyha melletti szobát.

Az ingatlanok 83%-a a lakók tulajdonában van, ugyanakkor a válaszadók közel egytizede szívésségi lakóként használja az adott ingatlant.

A települések közműellátottsága kiépített, a víz és a villany szinte minden utcában elérhető. Ugyanez a közművesítettség ugyanakkor nem mondható el az ingatlanokról. A házak egyötödében nincs víz és fürdőszoba, kétharmaduk nincs szennyvízhálózatra kötve, a vezetékes gáz pedig csak az épületek egynegyedébe van bekötve.

Az ingatlanok állapotával kapcsolatosan lakóik ambivalensek. Egyrészt nagyon sokan említik az épületek rossz állapotát, hibáit, de viszonylag kevesen gondolják azt, hogy emiatt a házuk lakhatásra alkalmatlan vagy kimondottan rossz állapotú lenne. Mindez megítélésünk szerint leginkább azt jelzi, hogy környezetük átlagos ingatlanjai is hasonló állapotúak, vagyis egy idő után az alacsony komfortfokozatú, rosszul fűthető, nem szigetelt épületek válnak a természetessé, a relatíve elfogadott normává. A lakásállomány tekintetében a mélyszegénységben élők csoportján belül is van egy települési lejtő, amelynek egyik pólusát a nem cigányok által lakott részek jelentik, míg a másik végpontját a cigánytelepek. Jellemzően rosszabb állapotúnak tartják házaikat a cigányok, de a túlnyomó többség még az ő esetükben is elfogadhatónak, karban tartottnak gondolja ingatlanját. Mindez szintén a lakhatási depriváció relatív elfogadottságát jelzi.

31. tábla: Az épületek típusai

Épület típusa	Épületek	
	száma (db)	megoszlása (%)
Parasztház	564	44,1
CS-ház	285	22,3
szocpolos ház	243	19
Egyéb	187	14,6
Összesen	1279	100

32. tábla: Lakások jogcím szerinti megoszlás

Jogcím típusa	Összesen	Nem cigány/roma	Cigány/roma
Tulajdonos	82.9	82.9	83.0
Bérlik a lakást magánszemélytől	5.0	5.1	4.9
Bérlik a lakást önkormányzattól	1.3	1.5	1.1
Szívességi lakó, lakbért nem fizető	9.7	9.4	10.1
Jogcím nélküli lakó (önkéntes)	0.8	1.0	0.6
Szükséglakás	0.2	0.1	0.2
Összesen	100	100	100

33. tábla: Az épületek infrastrukturális ellátottság szerinti megoszlása

Közmű típusa	Nincs
Fürdőszoba	19.5
Vezetékes villany	2.9
Vezetékes víz	18.1
Vezetékes gáz	73.7
Csatornahálózatra bekötve	66.8

34. tábla: Az épületek hibái a lakóik szerint

Probléma jellege	Összesen	Nem cigány/roma	Cigány/roma
Beázik a tető	36,1	31,0	43,0
Nedvesek a falak	46,9	39,9	56,1
Rosszak a nyílászárók	60,6	52,1	70,6
Túl sötét a lakás	21,9	18,5	26,8
Roszs a ház statikai állapota	45,3	40,3	53,2

35. tábla: Az ingatlanok állapotának szubjektív besorolása

Ingatlan állapota	Összesen	Nem cigány/roma	Cigány/roma
Lakhatásra nem alkalmas	0,6%	0,4%	0,8%
Roszs állapotú	12,8%	9,8%	16,0%
Elfogadható	61,7%	58,0%	65,6%
Jól karbantartott	25,0%	31,7%	17,6%
Összesen	100	100	100

36. tábla: Az ingatlanok állapota a lakóhelyi szegregáció mértéke szerint

Ingatlan állapota	Mindenki (vagy majdnem mindenki) cigány/ roma a környezetben	Többségében cigányok/romák élnek a környezetben	Főleg nem cigányok/romák élnek a környezetben	Nem élnek cigányok/romák a környezetben
Lakhatásra nem alkalmas	0,9	0,4	0,8	0,5
Rossz állapotú	16,5	16,7	10,0	7,0
Elfogadható	66,1	66,7	58,3	52,2
Jól karbantartott	16,5	16,3	30,9	40,3
Összesen	100	100	100	100

5. A háztartások bevételei és kiadásai

A háztartások pénzügyei kapcsán a bevételekről egy összesített, háztartás-szintű összeget kérdeztünk a válaszadóktól, a bevételek szerkezetét külön nem vizsgáltuk.⁹ A kiadásokat illetően ugyanakkor különböző tételek pontos megnevezését kértük. Ezek az összegek így természetesen becsült kiadások, a KSH által végzett kiadási naplózás pontosságához nem hasonlíthatók. A jelen kutatás ilyen szintű adatok felvételét tette lehetővé, amiből, ha fillérre pontos összegeket nem is kapunk, de arra nézve rendelkezünk adatokkal, hogy nagyságrendileg a kiadások mekkora hányada milyen tételekre megy el.

A háztartások átlagosan havi 115 ezer Ft bevétellel gazdálkodhattak (jelen esetben függetlenül attól, hogy hány fős háztartásról van szó), és átlagosan 121 ezer Ft-ot költöttek. Ez utóbbi az átlagos hazai háztartások költségének 79%-t teszi ki.¹⁰ A kiadások mennyisége természetesen alapvetően a bevételektől függ. Annak érdekében, hogy ezt is érzékeltetni tudjuk, a bevételeket a létminimum és a szegénységi küszöb adataihoz hasonlítjuk.

Adataink alapján azt látjuk, hogy a háztartások bevétele (az egyfős háztartásokat leszámítva) minden esetben a szegénységi küszöb alatt van, a szegénységi küszöbtől való leszakadás az eltartott gyerekek számával együtt növekszik. Az általunk mért adatok a roma háztartások esetében (néhány kivétellel) még alacsonyabbak, vagyis a mélyszegénységben élő háztartások a szegénységi küszöböt jelentő bevételeket sem érik el. Ezen a csoporton belül a roma családok helyzete még rosszabb, átlagosan egy főre jutó 10 ezer forinttal kevesebb összegből gazdálkodnak havonta.

⁹ Ezt azért sem tartottuk szükségesnek, mivel hipotézisünk szerint a legtöbb háztartás legfontosabb bevételi forrását a különböző szociális transzferek jelentik, az adott háztartások számára pedig az összbevétel a legfontosabb adat.

¹⁰ A magyar háztartások átlagos költsége 2012-ben 152 096 Ft volt. – Egyenlőtlenség és polarizáció a magyar társadalomban. TÁRKI monitor jelentések 2012. 62.o.

37. tábla: Különböző szegénységi küszöbök háztartásszerkezet szerint (Ft)¹¹

Háztartás szerkezete	KSH	TÁRKI	Mélyszegénység adatfelvétel			Eltérés a szegénységi küszöbtől
	Létminimum	Szegénységi küszöb	Összesen	Nem roma	Roma	
1 felnőtt	88 138	65 534	73 521	77 932	64 425	7 988
1 felnőtt 1 gyerekkel	145 428	85 193	67 465	68 688	66 813	-17 728
1 felnőtt 2 gyerekkel	189 497	104 854	84 022	88 886	78 347	-20 833
1 felnőtt 3 gyerekkel	-	-	91 682	91 988	91 209	-
1 felnőtt 4+ gyerekkel	-	-	144 204	193 942	101 571	-
2 felnőtt	154 242	98 301	90 380	93 639	78 904	-7 921
2 felnőtt 1 gyerek	211 531	117 961	94 515	100 714	86 805	-23 446
2 felnőtt 2 gyerekkel	255 600	137 621	104 147	113 648	94 905	-33 474
2 felnőtt 3 gyerekkel	290 855	157 280	120 955	130 844	112 587	-36 326
2 felnőtt 4+gyerekkel	326 111	176 941	140 067	148 644	136 350	-36 875
3 felnőtt	220 346	131 067	108 226	107 290	110 160	-22 841
3 felnőtt 1 gyerek	277 635	150 727	127 335	125 742	129 868	-23 392
3 felnőtt 2 gyerekkel	321 704	170 388	119 347	128 052	110 308	-51 041
3 felnőtt 3 gyerekkel	356 959	190 048	134 000	134 308	133 556	-56 048
3 felnőtt 4+gyerekkel	392 214	209 708	145 879	140 500	150 941	-63 829

38. tábla: Háztartások bevételei és kiadása etnikai származás szerint

	Összesen	Nem cigány/roma	Cigány/roma
Mennyi volt a háztartás teljes bevétele az előző hónapban? (Ft)	115 433	117 615	113 176
Egy főre jutó bevétel (Ft)*	38 994	44 267	33 545
Háztartás kiadása (Ft)**	121 237	120 833	121 632

* 0,73-as ekvivalencia-szorzóval korrigált fogyasztási egységgel számolva

** a kiadások összesítése után számolt adatok

A háztartások kiadásaival kapcsolatosan arra kértük a válaszadókat, hogy becsüljék meg az egyes kiadási kategóriákra költött havi összegeket. Vagyis adataink nem a KSH által gyűjtött háztartási napló pontosságúak, arra alkalmasak azonban, hogy a fogyasztási szerkezetről lehessen képünk.

A becsült kiadásokat tekintve a legfontosabb megállapítás, hogy a háztartások több, mint felében a kiadások meghaladják a bevételeket, vagyis a háztartások eleve havi szintű deficitekkel működnek. A legnagyobb arányban (37%) élelmiszerre költik el a családok a bevételeiket, a második legnagyobb tételt a lakásfenntartással kapcsolatos kiadások, valamint a hiteltörlesztések jelentik (utóbbi tétel a háztartások 40%-ban fordul elő). A fűtéssel kapcsolatos kiadásokat 5 hónapra osztottuk el, ez a fűtési szezonban a teljes kiadási oldal egytizedét jelenti. A kiadásszerkezetet vizsgálva az a

¹¹ A táblában szereplő létminimum adatokat a KSH 2010-es létminimum adatai alapján számoltam, mindkét érintett évben 5%-os növekedéssel kalkulálva. A szegénységi küszöb értékei szintén ugyanezen módszerrel lettek számolva, a TÁRKI 2010-es adataiból kiindulva.

legszembeutóbb, hogy – főleg a téli hónapokban – a háztartások kiadásainak túlnyomó része (80-90%-a) az elemi szintű öfenntartásra megy el – vagyis élelmiszerre, rezsizámlák fizetésére, tüzelővásárlásra, illetve kölcsöntörlesztésre. Ráadásul a kiadások közel felét a hónap első hetében realizálják, vagyis a hónap hátralevő 3 hete már az egyre szűkösebb beosztásról kell, hogy szóljon.

Megfelelő szintű bevételekkel a háztartások 36%-a rendelkezik, értve ez alatt azt, hogy a tavalyi évben nem kellett kölcsön kérniük egyetlen hónap végén sem. Szinte ugyanakkora az aránya (34%) azon családoknak, akik viszont minden egyes hónapban kölcsönre szorultak, jellemzően havi 10 ezer Ft-ra.

Az eleve deficités havi költségvetések törvényszerűen eredményezik, hogy a családok közel kétharmada van valamely közüzemi számlával vagy egyéb kölcsöntörlesztéssel elmaradva, legnagyobb arányban a hiteltörlesztések és rezsizámlák fizetése toódik (40% körüli értékek), de a családok egynegyede rendelkezik aktuális bolti tartozással is. Az adósságszpirál erősségét jól jelzi, hogy a háztartások majdnem fele (46%) két vagy több helyre is tartozik.

Mindezek alapján nem meglepő, hogy válaszadóink 95%-a szegénynek tartja önmagát, illetve családját, egyharmaduk teljes mértékben, 57%-uk bizonyos értelemben. Abban, hogy ez a helyzet pozitívan fog változni a következő 3 évben, mindösszesen 18%-nyian bíznak. Válaszadóink fele pesszimista, rövidtávon a család helyzetének további romlására számít.

39. tábla: A háztartások bevételei és kiadásai

	Átlag (Ft)	Az összes kiadás %-ban
Mennyi volt a háztartás teljes bevétele az előző hónapban?	115 433	
Mennyit költöttek az elmúlt hónapban összesen?	121 237	
Körülbelül mennyit költöttek élelmiszerre?	43 355	37
Körülbelül mennyit költöttek dohányra italra?	10 047	8
Körülbelül mennyit költöttek gyógyszerre, orvosra?	8 845	8
Körülbelül mennyit költöttek ruhára?	11 917	9
Körülbelül mennyit költöttek benzinre, útiköltségre?	7 451	5
Körülbelül mennyit költöttek TV, internet, mobil?	7 288	6
Körülbelül mennyit költöttek hitel, -kölcsöntörlesztésre?	31 569	20
Körülbelül mennyit költöttek lakásfenntartásra?	22 255	21
Körülbelül mennyit költöttek fűtésre?*	12 899	11
Körülbelül mennyit költöttek egyéb kiadásra?	10 641	7
Mennyit költöttek összesen a hónap első hetében?	58 166	48

* a fűtési szezon teljes költsége 5 hónapra elosztva

40. tábla: A háztartások előző havi teljes bevétele a megkérdezett iskolai végzettsége szerint

Legmagasabb iskolai végzettség	Háztartás előző havi bevétele (Ft)
Kevesebb, mint 8 általános	108 901
8 általános	110 179
8 általános és OKJ	107 923
Szaktanácsképző, szakképzés érettségi nélkül	119 649
Szakközépiskolai érettségi, szakképzést követő érettségi	140 480
Gimnáziumi érettségi	143 943
Érettségi és továbbképzés	179 077
Főiskola, egyetem	159 923

41. tábla: Hány olyan hónap volt tavaly, amikor hó végén kölcsön kellett kérniük?

Hónapok száma	Háztartások	
	száma (db)	megoszlása (%)
nem volt	445	33,4
1	33	2,5
2	112	8,4
3	85	6,4
4	75	5,6
5	65	4,9
6	58	4,4
7	7	0,5
8	20	1,5
9	2	0,2
10	36	2,7
11	8	0,6
12	387	29
Összesen	1333	100

42. tábla: Közüzemi számlákkal, díjakkal való elmaradás*

Díjhátralék, tartozás típusa	Háztartások száma (db)	Háztartások aránya (%)*
Egyéb hitel esetében törlesztő részlet elmaradásuk	203	43.5%
Tartozás családnak / barátoknak / ismerősöknek	382	43.1%
Áram(villany)számla elmaradásuk	475	41.4%
Lakáshitel esetében törlesztő részlet elmaradásuk	181	41.2%
Víz-, csatornaszámla elmaradásuk	312	30.3%
Áruhitel esetében törlesztő részlet elmaradásuk	88	29.6%
Bolti tartozásuk	220	26.5%
Gázszámla elmaradásuk	120	23.7%
Egyéb tartozásuk	51	19.8%
Egyéb rezsiköltség (pl. telefon, tv, lakásbiztosítás) elmaradásuk	186	18.7%
Lakbér, albérleti díj, közös költség elmaradásuk	31	13.2%
Távfűtésszámla elmaradásuk	25	8.3%

- az adott kiadással rendelkező háztartások százalékában

43. tábla: Háztartások tartozásainak száma

Tartozások, elmaradások száma	Háztartások	
	száma (db)	megoszlása (%)
Nincs	483	36,2
1 féle elmaradás	236	17,7
2 féle elmaradás	226	16,9
3 és több féle elmaradás	389	29
Összesen	1334	100

44. tábla: Hogyan ítéli meg családja helyzetét?

Jelenleg...	Válaszadó személyek	
	száma (fő)	megoszlása (%)
teljes mértékben szegények	501	38
bizonyos értelemben szegények	750	56,8
nem szegények	69	5,2
Összesen	1320	100

45. tábla: Mit gondol, hogyan fog alakulni a helyzetük a következő 3 évben?

	Válaszadó személyek	
	száma (fő)	megoszlása (%)
Javulni fog	242	18,4
Nem változik	400	30,4
Romlani fog	674	51,2
Összesen	1316	100

6. A szociális szolgáltatásokhoz való hozzáférés

A mélyszegénységben élő családok bevételeinek jelentős részét a szociális transzferek képezik. Akár az ezekhez való hozzájutáshoz, akár egyéb támogatáshoz szükséges a szociális szolgáltatások ismerete és használata. Kutatásunkban igyekeztünk feltérképezni azt, hogy a potenciálisan elérhető, igénybe vehető szolgáltatások mennyire ismertek válaszadóink között.

Általánosságban azt mondhatjuk, hogy az alapvető, egészségügyhöz és gyerekekhez köthető ellátások a legismertebbek és leginkább igénybe vett ellátások, és minél specifikusabb egy szolgáltatás, annál kevésbé ismert. Szinte minden válaszadónk ismeri a házi orvost és a védőnőt, ugyancsak magas a családsegítő szolgálat ismertsége, hiszen nagyon sok szociális támogatás és szolgáltatás ezen keresztül érhető el. A legkevésbé a házi segítségnyújtás, a lelki segély szolgálat és a fogyatékos személyek támogató szolgáltatása ismert és használt.

Hasonló tendenciák figyelhetőek meg a szociális támogatásokkal kapcsolatosan is: az alapellátásnak minősülő támogatásokat ismerik és kapják leginkább válaszadóink, miközben a plusz ismereteket, igénylést, kijárást igénylőket egyre kevésbé. Az is jellemző, hogy a normatív támogatásokhoz jutnak leginkább hozzá, a helyi önkormányzati szinten elbírált, diszkrecionális támogatások esetében a legmagasabb az elutasított kérelmek aránya. Ugyancsak figyelemre méltó, hogy miközben a mélyszegénységben élő családok közel fele komoly adósságspirálba került – több mint két típusú tartozása, elmaradása van – addig az adósságkezelési támogatás lehetőségét csak 24%-nyian ismerik és mindössze 1%-uk veszi igénybe. Ez még akkor is nagyon alacsony arány, ha az adósságkezelési szolgáltatás csak a 40 ezer főt meghaladó városokban kötelező, a mi adatgyűjtésünk pedig alapvetően falvakban valósult meg. Mindez azt jelzi, hogy mint nem kötelező feladatot az érintett, nagy valószínűséggel forráshiányos önkormányzatok egyáltalán nem tudják, akarják felvállalni.

A természetbeni juttatások kapcsán szintén a gyerekekhez kapcsolódó tankönyvtámogatás az, amit a legtöbben igénybe tudtak venni (57%), ezt a szociális étkeztetés és az élelmiszer, illetve ruhajuttatás követte. Mindezek azt jelzik, hogy a szociális ellátórendszer inkább az akut problémák kezelésében tud valamilyen szerepet játszani, a preventívebb jellegű beavatkozások sokkal alacsonyabb fajsúllyal szerepelnek az ellátási portfólióban. Ez következhet egyrészt az ügyfelek nem elégséges ismereteiből (a kliensek nem is tudják, milyen egyéb támogatást, szolgáltatást kérhetnének), és következhet abból is, hogy az intézmények eleve kapacitás és forráshiányosak, ezért az „alapszolgáltatások” biztosítása is bőven elég terhet jelent számukra. De azt is jelentheti, hogy az intézmények sem „reklámozzák” kellőképpen egyéb szolgáltatásaikat, illetve ezek lehetőségét. Mindenesetre a mélyszegénységben élő családok által igénybe vett szociális szolgáltatások összsképe sokkal inkább egyfajta szegénypolitikára hasonlít, semmint egyszerre

problémamegoldó és preventív szociálpolitikára. A helyzet egyik olvasata lehet, hogy a szociálpolitika gyakorlatilag nem tud mást csinálni, mint reagál a felmerülő, és kompetenciáit nyilván meghaladó problémákra: válaszadóink 40%-a a szegénységet, nincstelenséget, 30%-a a munkanélküliséget jelölte meg, mint élete legnagyobb problémáit, amelyekre megoldást alapvetően a kormánytól, államtól várnak. Vagyis egy, a saját helyzetét pesszimistán megítélő, egyre inkább elszegényedő, ugyanakkor paternalista elvárásokkal bíró ügyfélkör találkozik az eszköztárában és forrásaiban gyenge ellátórendszerrel, intézményekkel.

46. tábla: Szolgáltatásokat ismerő és igénybevevő személyek aránya, %

Szolgáltatástípus	Ismeri	Igénybe vette
Családsegítő szolgálat	85,3	31,6
Gyerekjóléti szolgálat	57,4	11,2
Lelki segély szolgálat	28,9	1,9
Védőnői szolgálat	88,6	33,2
Falugondnoki szolgálat	38,2	8,3
Gyerekorvos	64,7	31,1
Háziorvos	96,8	53,1
Házi segítségnyújtás	30,9	1,7
Fogyatékos személyek támogató szolgálatása	18,4	1,2

47. tábla: Szolgáltatásokhoz való hozzáférés arányai

Szolgáltatástípus	Ismeri	Igényelte	Megkapta	Elutasították
	%	%	%	%
Családi pótlék	90,8	75,2	75,2	0,0
Ápolási díj	48,2	5,6	5,1	9,3
Munkanélküli (álláskeresési) járadék	72,8	27,2	26	4,4
GYES, GYED, GYET	75,7	33,8	33,5	0,9
Rendszeres szociális segély	74,4	34	31,9	6,2
Bérpótló juttatás (BPJ)	45,2	9,4	8,9	4,8
Időskorúak járadéka	37,6	3,4	3,1	6,7
Rendszeres gyermekvédelmi támogatás	76,5	59,7	59,3	0,8
Rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény	58,5	37,7	37,3	1,2
Kiegészítő gyermekvédelmi támogatás	28,4	8,1	7,7	4,6
Rendkívüli gyermekvédelmi támogatás	30	9,1	8,2	10,7
Fogyatékosági támogatás	32,8	3,4	3,4	0,0
Rendkívüli segély	50,4	15,7	11,2	28,6
Lakásfenntartási támogatás	81	65,2	62,9	3,6
Távhőszolgáltatási támogatás	27	2,2	2	10,0
Gáz ártámogatás	34,8	5,5	4,6	17,6

Adósságkezelési támogatás	24	1,3	1	17,6
Természetben adott támogatás	35	14,3	13,6	4,7
Közműtámogatás bármilyen más segítő szervezettől	17,1	1,6	1,3	19,0
Lakbérttámogatás	21,5	0,8	0,7	18,2
Más rendszeres segély	13,1	1,9	1,6	16,0

48. tábla: Szolgáltatásokban részesülők száma és aránya

Szolgáltatástípus	Szolgáltatásban részesülő személyek	
	száma (fő)	aránya (%)
Közgyógyellátás	320	25,6
Házi segítségnyújtás, házi gondozás	42	3,4
Szociális étkeztetés	500	39,8
Családsegítés, gondozás családsegítőtől vagy gyermekjóléti szolgálatától	311	24,1
Tüzelő támogatás	137	11
Élelmiszer, ruhajuttatás	429	33,9
Fogyatékosokat támogató szolgálat, fogyatékosok nappali intézménye	12	1
Idősek klubja, napközi otthona, gondozóháza	18	1,4
Adósságkezelési szolgáltatás (banki hitel, közműtartozás)	27	2,2
Tankönyv, gyermekintézmény térítési díja	716	57,4

49. tábla: Az Ön életében mik a legnagyobb problémák?

Probléma típusa	Válaszadó személyek	
	száma (fő)	megoszlása (%)
Anyagi problémák, szegénység, nincstelenség	547	41.6%
Munkanélküliség, munkahelyek hiánya	401	30.5%
Lakhatási kérdés	100	7.6%
Betegség	74	5.7%
Családi problémák, mentálhigiénias gondok	40	3.0%
Hitel, tartozás	36	2.7%
Fűtés, tüzelő	32	2.4%
Gyerekekkel kapcsolatos aggodalmak	29	2.2%
Iskolázottság hiánya	10	0.8%
Közösségi élet, kapcsolatok hiánya	10	0.8%
Rezsi, számlák	9	0.7%
Származás miatti megkülönböztetés	6	0.5%
Egyéb	21	1.6%
Összesen	1315	100%

7. Egészségügyi helyzet

Kutatásunk során válaszadóink egészségi állapotával kapcsolatos, elsősorban szubjektív adatokat is gyűjtöttünk. Előzetes feltételezésünk az volt, hogy a mélyszegénységben élő családok jelentős része küzd egészségügyi problémákkal, amelyeket akár a szegénység, akár az infrastrukturális hátrányok miatt kevésbé tud kezelni, kezeltetni. Arról nincsenek adataink, hogy ténylegesen milyen az érintett családok egészségi állapota, a kérdőívekben saját helyzetük szubjektív megítélését tudtuk mérni.

Ezek alapján a válaszadók közel háromnegyede saját egészségi állapotát jónak tartja, mindössze 8,5% azok aránya, akik inkább rossznak ítélik állapotukat. Azt, hogy ezek a vélemények ténylegesen a szubjektív, relatív helyzetet tükrözik, jól jelzi az is, hogy a megkérdezettek közel kétharmada egészségügyi állapotát átlagosnak tartja, vagyis olyanak, mint a vele egykorúaké általában. Mindezek mellett a válaszadók közel fele számolt be fogászati problémákról, 42%-uk mozgásszervi és gerincpanaszokról, egyharmaduk idegrendszeri betegségekről, 30%-uk szívvel, vérkeringéssel kapcsolatos, illetve látással, hallással kapcsolatos zavarokról. Az egészségügyi helyzettel kapcsolatosan ismét a már korábban is jelzett ambivalenciát találjuk: a mélyszegénységben élők rengeteg fizikai, neurológiai problémáról számolnak be, de mivel ezek meglete általánosnak tekinthető szűkebb környezetükben, ezért elfogadottá válik, kevésbé érzik ténylegesen fontos problémának. Válaszadóink egyharmada szenved valamilyen akut betegségben, de még az ő 50%-uk is úgy gondolja, hogy állapota a vele hasonló korúakénak felel meg. Az összes megkérdezett 53%-a gondolja úgy, hogy van egészségre káros szokása, ami az esetek túlnyomó többségében a dohányzás. Egészségügyi szűrésen az elmúlt három évben a válaszadók kétharmada volt, ez az arány a nők esetében 69%, a férfiaknál 59%. A férfiak és nők saját egészségükkel való törődése közötti különbség abban is megmutatkozik, hogy míg a nők évente átlagosan kilenc alkalommal keresték fel a háziorvost, ez a szám a férfiak esetében öt volt. Amennyiben ezt az adatot településtípus szerint is vizsgáljuk, azt találjuk, hogy a falvakban élők gyakrabban érzik úgy, hogy orvoshoz kell fordulniuk (átlagosan évi nyolc alkalom, szemben a városiakok évi hat orvosi vizitjével.)

50. tábla: Milyennek ítéli egészségi állapotát?

Egészségi állapot	Válaszadó személyek	
	száma (fő)	megoszlása (%)
Kiegyensúlyozottan jó	332	25,1
Változó, de inkább jónak mondható	630	47,6
Változó, nem kielégítő	248	18,7
Egészségi állapota inkább rossz	113	8,5
Összesen	1323	100

51. tábla: Másokhoz képest milyen az egészségi állapota?

Egészségi állapota...	Válaszadó személyek	
	száma (fő)	megoszlása (%)
Egészségesebb, mint az Önhöz hasonló korúak	205	15,6
Olyan egészséges, mint a hasonló korúak általában	840	63,7
Roszbabb az egészségi állapota, mint a hasonló korúaké	273	20,7
Összesen	1318	100

52. tábla: Az utóbbi 3 évben volt-e egészségügyi szűrésen?

	Válaszadó személyek	
	száma (fő)	megoszlása (%)
Nem	443	33,7
Igen	870	66,3
Összesen	1313	100

53. tábla: Volt-e, van-e a családban öröklődő betegség?

Betegség típusa	Igennel válaszolók aránya (%)
Szívvel, a vérkeringéssel, nyirokrendszerrel kapcsolatos panaszok, betegségek	30.8
A légzéssel, a tüdővel kapcsolatos panaszok, betegségek	20.1
Emésztéssel, gyomorral, májjal, epével kapcsolatos panaszok, betegségek	22.3
Vese működésével kapcsolatos panaszok, betegségek	10.8
Mozgásszervi panaszok, ízületi-, gerinc-, derék-hátpanaszok, betegségek	41.9
Bőrelváltozások, bőrküütések, bőrbetegségek	8.2
Látással, hallással kapcsolatos panaszok, betegségek	28.1
Fogászati problémája	48.1
Idegrendszeri problémákkal, idegességgel, alvászavarral kapcsolatos panaszok, betegségek	34.7

54. tábla: Betegség előfordulása a családban

Betegség	Háztartások (családok)	
	száma (fő)	megoszlása (%)
Nincs	800	60,4
Van	523	39,5
Összesen	1323	100

55. tábla: Szenved-e állandó, vagy kisebb megszakításokkal állandóan visszatérő betegségben?

	Válaszadó személyek	
	száma (fő)	megoszlása (%)
Nem	861	65,7
Igen	449	34,2
Összesen	1310	100

56. tábla: Van valakinek a családban valamilyen fogyatéksága?

Fogyatékság	Háztartások	
	száma (fő)	megoszlása (%)
Nincs	1106	86,2
Van	175	13,6
Összesen	1281	100

57. tábla: Ön szerint Önnek van-e az egészségére káros szokása?

Káros szokás	Válaszadó személyek	
	száma (fő)	megoszlása (%)
Nincs	602	46,7
Van	688	53,3
Összesen	1290	100

7. Digitális hozzáférés

A digitális hozzáférés alatt azt vizsgáltuk kutatásunkban, hogy a mélyszegénységben élő családok mennyire férnek hozzá az információtechnológia eszközeihez, mennyire válik elérhetővé számukra az internet.

Válaszadóink közel felének van otthon számítógépe, ez az arány a romák esetében mindössze 38%. Az otthoni számítógép megléte azért is fontos, mert aki napi szinten használja, az elsősorban otthon teszi ezt. Ugyanakkor az otthoni gép sem garancia a rendszeres használatra: válaszadóink 90%-a soha nem használ számítástechnikai eszközöket.

A kevés számítógépező alapvetően klasszikusnak nevezhető felhasználónak számít: elsősorban a közösségi kapcsolattartás eszközeként (főleg a Facebook-on keresztül), illetve szórakozásra, zenehallgatásra használja a gépet. Az információtechnológia nyújtotta újabb lehetőségekkel (internetes bankolás, e-kereskedelem) egyelőre csak kevesen élnek. Úgy tűnik, hogy az érintett települések esetleges infrastrukturális hátrányait a világháló nyújtotta szabadság egyelőre kevésbé képes ellensúlyozni. Akár a munkahelykereséssel, akár egyéb információszerzéssel kapcsolatos relatíve gyakori (napi szintű) internethasználatról a válaszadók mindössze 10%-a számolt be.

58. tábla: Van-e otthon számítógép?

Számítógép	Összes háztartás		Nem cigány/roma háztartások		Cigány/roma háztartások	
	száma (fő)	megoszlása (%)	száma (fő)	megoszlása (%)	száma (fő)	megoszlása (%)
Nincs	680	51,9	292	42,9%	388	61,6%
Van	629	48	388	57,1%	242	38,4%
Összesen	1309	100	680	100	630	100

59. tábla: Milyen gyakran szokott Ön számítógépet használni?, %

Számítógép használat helyszíne	Soha	Havonta egyszer vagy ritkábban	Havonta többször	Hetente többször	Majdnem minden nap	Naponta, naponta többször	Összesen
Itthon	59.3	6.8	3.7	5.6	8.1	16.4	100
Munkahelyén	92.6	1.0	0.6	0.6	1.0	4.2	100
Az iskolában	93.3	1.0	0.9	1.2	0.3	3.3	100
Könyvtárban	92.1	2.1	1.2	1.4	0.6	2.7	100
Közösségi-házban, teleházban	92.2	1.8	1.0	2.1	0.5	2.4	100
Internet kávézóban, gyorsétteremben, más fizetős helyen	96.4	0.6	0.2	0.1	0.2	2.5	100
Barátja/rokona lakásán	83.6	6.4	4.1	2.3	1.1	2.5	100
Máshol, egyéb helyen	94.3	1.9	0.9	0.4	0.2	2.3	100

60. tábla: Mire és milyen gyakran szokta használni Ön a számítógépet?, %

Számítógép használat célja	Naponta	Majdnem minden nap	Hetente többször	Havonta többször	Havonta egyszer, vagy ritkábban	Soha	Összesen
Chat, csevegés	8.6	5.1	7.3	3.0	4.8	71.2	100
E-mail	6.1	3.9	7.5	5.4	6.8	70.4	100
Szórakozás, (játékok, zenehallgatás)	8.7	5.9	8.7	5.1	6.0	65.5	100
Munkájával / tanulmányaival kapcsolatos információk keresése	6.5	4.8	6.5	5.2	4.6	72.4	100
Személyes ügyeivel kapcsolatos információk keresése	6.0	4.6	7.1	5.6	4.3	72.3	100
Bankügyletek, átutalások tranzakciók	3.6	1.0	1.1	2.1	2.5	89.9	100
Facebook, Iwiw	13.3	6.0	6.4	3.3	4.0	66.9	100
Filmek, zenék letöltése	5.4	2.9	4.7	3.1	4.3	79.6	100
E-kereskedelem (Vatera, Tesz- vesz, stb.)	3.0	1.4	2.2	2.1	5.2	86.0	100

8. Közösségi kapcsolatok

Kutatásunkban különösen hangsúlyos szerepet szántunk a közösségi kapcsolatok felderítésének, abból kiindulva, hogy a különböző tőkefajták erőteljes hiánya a meglévő erőforrások felértékelődésével kell, hogy járjon – vagyis az alacsony bevételek, a különféle deprivált helyzetek a közösségi kapcsolatok fontosságát, esetleges felerősödését vonják maguk után. Ugyanakkor a tereptapasztalatok sok esetben éppen ennek ellenkezőjéről szólnak: az adott közösségek már olyannyira anomikus állapotba kerülnek, hogy az eleminek gondolt társadalmi hálók sem működnek.

Az anómiát (is) bizonyító közéleti közöny ellenkezőjét mértük felmérésünkben: 70% felett nyilatkoztak úgy a megkérdezettek, hogy a legutóbbi országgyűlési, illetve helyhatósági választásokon részt vettek. Hasonlóan magas volt a bevallott részvételi arány a kisebbségi önkormányzatokkal kapcsolatos szavazáson is, a cigány válaszadók 60%-a nyilatkozott úgy, hogy részt vett ezen. (Ezek a számok az országos részvételi adatok felett vannak, ami egyrészt utólagos önigazolást is jelenthet, másrészt azt is jelzik, hogy a válaszadók nem úgy gondolnak ezekre a közéleti akciókra, mint ami az ő életüktől teljesen idegen, felesleges. Vagyis erős igényt jelez a közéleti döntésekben való részvételre.)

61. tábla: Ön volt-e szavazni a legutóbbi..., %

	Igen	Nem	Nem volt jogosult	Nem tudja, nincs válasz	Összesen
országos választásokon?	73,4	24,6	0,6	1,4	100
önkormányzati választásokon?	77,5	20,2	0,8	1,5	100
kisebbségi önkormányzati választásokon?	42,0	43,0	8,9	6,1	100

A vallásosságot, egyházhoz kötődést „közösségi médiaként” értelmeztük, azt feltételezve, hogy egy vallási közösséghez tartozás is egyfajta hálót jelenthet.

Válaszadóink háromnegyede tekinti magát vallásosnak, további 15 százalékuk hívőnek tartja magát, de nem tartozik semmilyen felekezethez. Kíváncsiak voltunk arra, hogy az etnikai háttér befolyásolja-e a vallásosságot. Adataink alapján statisztikailag is érvényes eltérés a cigányok és a nem cigányok között e tekintetben nincs, a felekezethez tartozás esetében viszont van. A vallásos válaszadóink legnagyobb része katolikus, de ez az arány a nem cigányok között 58%, szemben a cigányok között mért 70%-kal. A második leggyakoribb felekezet a református, itt viszont a nem cigány válaszadók vannak többségben (28%) a cigányokkal szemben (18%). Szintén előzetes hipotézisünk volt, hogy a különböző szabadkeresztény egyházak, felekezetek az átlagnál sokkal népszerűbbek a mélyszegény közösségekben. Ezt a feltételezésünket nem tudtuk az általunk mért adatokkal alátámasztani: mindössze egy százalék körüli azok aránya, akik ilyen vallási

közösséghez tartozónak vallották magukat. (Mindez persze nem cáfolja azt, hogy ezek a kisegyházak ne érnék el sokkal hatásosabban a szegénységben élő közösségeket, de adataink alapján országos szinten ez nem jelent áttörést.)

A vallás válaszadóink túlnyomó többsége esetében azonban nem válik a mindennapokat is befolyásoló, meghatározó normává. 18% azok aránya, akik legalább havonta egy alkalommal részt vesznek istentiszteleten, egyházi szertartáson. Ezzel együtt az adott egyházhoz tartozást fontosnak tartják azok is, akik nem gyakorolják ilyen rendszerességgel hitüket. Válaszadóink közel háromnegyede gyermekét is megkereszteltette.

62. tábla: A válaszadók száma és aránya vallásosság szerint

	Válaszadó személyek	
	száma (fő)	megoszlása (%)
Vallásos	1006	76
Vallásos, de nincs felekezetenél	205	15,5
Ateista	63	4,8
Nem tudja/nincs válasz	50	3,8
Összesen	1324	100

63. tábla: A válaszadók száma és aránya vallásosság és etnikai származás szerint

	Nem cigány/roma válaszadók		Cigány/roma válaszadók	
	száma (fő)	megoszlása (%)	száma (fő)	megoszlása (%)
Vallásos	517	75.3%	489	76.8%
Vallásos, de nincs felekezetenél	99	14.4%	106	16.6%
Ateista	40	5.8%	23	3.6%
Nem tudja/nincs válasz	31	4,5%	19	3%
Összesen	687	100	637	100

64. tábla: Melyik felekezethez tartozik?, %

Felekezet	Összesen	Nem cigány/roma	Cigány/roma
Katolikus	63,9	58	70,2
Református	23,3	27,9	18,5
Görögkatolikus	6,2	8,3	3,9
Hit gyülekezet	1,3	0,6	2,1
Orthodox	1,1	1,7	0,4
Jehova tanúi	0,9	1	0,8
Megnyílt Ajtó Gyülekezet	0,9	0,6	1
Szabadkeresztény	0,7	-	1,4
Keresztény	0,5	0,2	0,8
Pünkösdistá	0,5	0,8	0,2
Baptista	0,3	0,4	0,2
Egyéb kiségyház	0,3	0,2	0,4
Evangélikus	0,2	0,4	-
Összesen	100	100	100

65. tábla: Milyen gyakran jár, vesz részt vallási szertartásokon?, %

Gyakoriság	Összesen	Nem cigány/roma	Cigány/roma
Soha	37.1	34.7	39.7
Ritkábban, mint évente	16.6	18.2	14.9
Évente egyszer-kétszer	19.8	20.7	18.9
Évente néhányszor	8.5	8.5	8.6
Kb. havonta egyszer	6.3	7.2	5.4
Havonta kétszer-háromszor	3.5	3.1	4.0
Majdnem minden héten	1.6	1.3	1.9
Minden héten	4.7	4.4	5.1
Hetente többször	1.7	1.9	1.4
Összesen	100	100	100

66. tábla: Gyereke(i) meg vannak-e keresztelve/tartoznak-e valamely egyházhoz?, %

	Összesen	Nem cigány/roma	Cigány/roma
Igen	73.8	72.0	75.7
Nem	26.1	28.0	24.1
Összesen	100	100	100

67. tábla: Volt-e olyan eset, amikor az egyház valamely szolgáltatását nem tudta igénybe venni?, %

	Total	nem cigány/roma	cigány/roma
Igen	3.8	3.7	3.9
Nem	96.1	96.2	96.1
Összesen	100	100	100

A közösségi kapcsolatok egyik alapeleme a másik emberbe vetett bizalom. Ebben a tekintetben egy erős bezárkózás figyelhető meg. Válaszadóinkat arra kértük, hogy egy 10-es skálán jelöljék meg, mennyire lehet az emberek többségében megbízni, majd ezt külön is megkérdeztük egyes emberekkel, intézményekkel kapcsolatosan. A szegénységben élők általában bizalmatlanok, 50%-nyian inkább nem bíznak meg senkiben, további 23%-nyian neutrálisak e tekintetben. Magas bizalmi indexszel egyrészt a barátok, rokonok rendelkeznek, másrészt viszont az egészségügyi és szociális intézmények munkatársai, a védőnő, a házi orvos, a családsegítő szolgálat munkatársai 7 körüli átlagos értékeket kaptak. Ugyancsak magas a tanároknak és az egyházakba vetett bizalom. A leginkább elutasítottak e tekintetben a politikai pártok, a kormány, a jogrendszer és a média. A bizalmi körök antropomorf szerveződése is a bezárkózást jelzi – a válaszadókhöz közeli, a gyerekekkel, az egészséggel kapcsolatos személyekben inkább megbíznak, és minél távolibb, minél elvontabb dologról, intézményről van szó, annál kevésbé tartják ezeket megbízhatónak.

Ugyanakkor adataink alapján a bizalmi index nem függ a személyes találkozások gyakoriságától. Ugyan a családtagokkal, szomszédokkal, közeli rokonokkal az emberek többsége legalább heti szinten találkozik, az indexen magas értékeket elérő intézmények munkatársaival, bizonyos társadalmi szerepeket betöltő személyekkel kimondottan ritkán, sok esetben pedig egyáltalán nem. Vagyis a bizalom ez esetekben alapvetően nem egy adott személynek szól, nem személyes tapasztalatokból leszárt pozitív vélemény, hanem egy intézményrendszerre, egy társadalmi szerepre kivetített pozitív elvárás.

68. tábla: Az emberek többségében meg lehet-e bízni?

1-10-es skála, ahol az 1 – egyáltalán nem lehet megbízni, 10 – teljesen meg lehet bízni

Skála	Válaszadók	
	száma (fő)	megoszlása (%)
1	213	16,1
2	140	10,6
3	181	13,7
4	139	10,5
5	302	22,8
6	113	8,5
7	94	7,1
8	75	5,7
9	23	1,7
10	42	3,2
Összesen	1322	100

69. tábla: Bizalom átlagértékei etnikai származás szerint

Etnikai származás	Átlagérték (10-es skálán)	Válaszadók száma (fő)
Nem cigány/roma	4,32	686
Cigány/roma	4,24	636
Összesen	4,29	1322

70. tábla: Mennyire lehet megbízni a következő személyekben, intézményekben?

1-10-es skála, ahol az 1 – egyáltalán nem lehet megbízni, 10 – teljesen meg lehet bízni

	Válaszadó személyek száma (fő)	Átlagérték (10-es skálán)
Védőnő	1094	8
Háziorvos	1249	7,47
Barátok	1201	7,19
Tanárok	1123	6,95
Családsegítő Szolgálat	1048	6,92
Rokonok	1231	6,64
Szociális munkás	835	6,53
Egyház	1061	6,43
Szomszédok	1243	6,01
Rendőrség	1254	5,49
Polgármester	1242	5,48
Helyi Önkormányzat	1260	5,03
Kisebbségi önkormányzat	850	4,82
Egyesületek, szervezetek	724	4,75
TV, rádió	1253	4,64
Írott sajtó (újságok)	1233	3,55
Jogrendszer	1219	3,44
Kormány	1238	2,52
Politikai pártok	1220	2,24

71. tábla: Milyen gyakran találkozik..., %

	Naponta többször	Minden nap	Hetente	Havonta	Évente	Ritkábban	Soha	Összesen
Gyerekeivel	79.2	8.9	3.3	1.4	0.2	0.4	6.7	100
Szüleivel	25.1	21.3	15.7	9.0	2.9	3.3	22.6	100
Közelebbi rokonaival	11.6	26.7	25.3	18.4	5.2	8.4	4.4	100
Távolabbi rokonaival	1.2	4.2	10.8	27.4	27.5	17.4	11.6	100
Szomszédaival	14.4	63.8	12.2	2.2	1.2	4.3	2.0	100
Polgármesterrel	1.9	14.5	20.1	24.7	14.9	14.4	9.4	100
Önkormányzat dolgozóival	3.5	19.6	21.3	26.3	9.5	14.0	5.7	100
Családsegítő szolgálattal	0.5	3.6	16.7	25.8	9.1	14.5	29.8	100
Szociális munkással	1.3	6.6	12.7	14.7	5.0	14.3	45.4	100
Védőnővel	0.4	1.5	14.7	29.7	9.7	16.4	27.5	100
Gyerek tanáraival	1.0	16.2	16.8	26.3	4.1	8.6	27.0	100
Kisebbségi önkormányzat tagjaival	2.3	10.8	9.5	8.1	3.8	12.9	52.7	100

Kutatásunkban az alapvető demográfiai, jövedelmi és egyéb életkörülményeken túl a mélyszegénységben élők bizonyos attitűdjeit is fel akartuk mérni. Ennek – a társadalomtudományi érdeklődésen túl – az is oka, hogy feltételezésünk szerint e tekintetben pozitív eredményt tudnak elérni a helyi projektek, de ezeket a változásokat számszerűsített adatként is dokumentálni akartuk.

A mélyszegénységben élők háromnegyede elégedetlen jelenlegi életével, mindössze 9% azok aránya, akik úgy gondolják, életük pont olyan, mint amilyennek szeretnék. Közel 50% azok aránya, akik nehezen igazodnak el a jelenlegi körülmények között és úgy érzik, az élet nehéz és bonyolult, amiben nehezen találják meg saját útjukat. A válaszadók közel egyötöde érzi úgy, hogy a napi gondok megoldása érdekében olyasmit is meg kell tennie, amit egyébként nem tart helyesnek. Az okokkal és a jövővel kapcsolatosan eléggé polarizálódnak a válaszok. Nagyságrendileg ugyanannyian érzik úgy, hogy a társadalom magukra hagyta őket, mint akik nem értenek egyet ezzel a véleménnyel. Hasonló a helyzet a jövővel kapcsolatos elvárások esetében is, bár itt 2%-kal magasabb azok aránya, akik inkább pesszimisták. Az etnikai háttérrel is vizsgálva azt az eredményt kapjuk, hogy a cigányok 38%-a érzi úgy, hogy környezete lenézi őt származása miatt, szemben a nem cigányok 8%-ával. (A kérdésben nem utaltunk a származás etnikai vagy egyéb jellegére.)

A válaszadók meghatározó többsége nem ért egyet azzal az állítással, hogy élete olyan, mint amilyennek szeretné. Ezzel együtt egy 10-es skálán átlagosan 5,7-re értékelték ezt a kérdést. Ugyanezen a skálán a válaszadók leginkább a családi életükkel, baráti kapcsolataikkal és egészségügyi helyzetükkel elégedettek (6,7 és 7,3 közötti átlagok), míg legkevésbé munkalehetőségeikkel. Szintén 5-ös alatti az iskolázottsággal kapcsolatos elégedettség, ahogy a jelenlegi életkörülmények megítélése is. Vagyis válaszadóink a külső körülményekkel kapcsolatosan alapvetően inkább elégedetlenek, viszont a családi, baráti kapcsolatok mégiscsak élhetővé, elfogadhatóvá teszik mindennapjaikat.

72. tábla: Mennyire ért egyet az alábbi állításokkal..., %

	Nagyon nem értek egyet	Nem értek egyet	Is-is	Egyet-értek	Teljesen egyetértek	Összesen
Bizakodó vagyok a jövőt illetően	23.6	14.9	25.5	18.5	17.5	100
Az életem pont olyan, mint amilyennek szeretném	46.5	27.6	17.1	5.8	3.0	100
Ahhoz, hogy meg tudjam oldani a napi gondokat, sok olyan dologra is rá vagyok kényszerítve, ami nem helyes	48.8	16.4	15.1	10.8	9.0	100
Úgy érzem, a társadalom magamra hagyott	20.0	17.3	23.6	20.1	19.0	100
Az élet annyira bonyolulttá, nehezzé vált, hogy nehezen találom meg a saját utam	17.6	14.7	20.2	20.4	27.2	100

Nem érzem, hogy mások értékelnék azt, amit csinálók	18.3	16.4	24.2	19.7	21.2	100
Sokan lenéznek amiatt amilyen a munkahelyi és jövedelmi helyzetem	36.4	19.3	16.7	11.1	16.5	100
Sokan lenéznek a származásom miatt	47.6	16.4	13.6	7.7	14.7	100

73. tábla: Sokan lenéznek származásom miatt – kérdésre adott válaszok etnikai származás szerint, %

	Nem cigány/roma	Cigány/roma
Nagyon nem értek egyet	68.2	25.2
Nem értek egyet	15.2	17.6
is-is	8.3	19.4
Egyetértek	3.6	12.2
Teljesen egyetértek	4.7	25.6
Összesen	100	100

74. tábla: Mindent figyelembe véve, mennyire elégedett az életével?

1-10-es skála, ahol az 1 – egyáltalán nem elégedett, 10 – teljesen elégedetten jelent

Etnikai származás	Átlagérték (10-es skálán)
Nem cigány/roma	5.71
Cigány/roma	5.63
Teljes minta	5.67

75. tábla: Mennyire elégedett az alábbiakkal?

1-10-es skála, ahol az 1 – egyáltalán nem elégedett, 10 – teljesen elégedetten jelent

	Válaszadó személyek száma (fő)	Átlagérték (10-es skálán)
Iskolázottságával	1304	4,69
Jelenlegi munkahelyével, munkalehetőségekkel	1274	3,25
Jelenlegi életkörülményeivel	1308	4,49
Lakásával, lakhatási körülményeivel	1310	5,49
Családi életével	1309	7,3
Egészségi helyzetével	1310	6,78
Baráti kapcsolataival	1296	6,77

9. Összegzés

Kutatásunk alapvető célja, hogy a TÁMOP 5.1.3 program 2. komponensébe tartozó projektek hatásait vizsgáljuk – jelen beszámolóban az első körös adatfelvétel főbb eredményeit tartalmazza. Mindez egyfajta pillanatfelvétel a mélyszegénységben élő családok, háztartások életének bizonyos dimenzióiról. (Itt ismét kiemeljük, hogy a kutatás célja miatt a kérdések egy része a háztartások egészére vonatkozik, egy része azonban a válaszadók véleményét és attitűdjait tükrözi.)

A helyi projektek mind más módszerekkel, megközelítéssel próbálnak javítani a célcsoport társadalmi, gazdasági helyzetén. Különösen hangsúlyos a közösségi kezdeményezések, a közösségfejlesztés szerepe. Előzetes feltételezésünk szerint a projektek nem az ún. kemény változók mentén érnek majd el sikereket. A nagyon jelentős iskolázottsági lemaradásra, a nagymértékű munkanélküliségre, gazdasági inaktivitásra nem tudnak választ adni, de nem is ez a szerepük és céljuk. Ugyanakkor a szociális ellátásokhoz való hozzáféréseken, a közösségi akciókban való részvételi hajlandóságon tudnak változtatni – végül mindezeket keresztül egyfajta attitűdváltozást, -váltást el tudnak érni.

Hatástanulmányunkban leginkább ezekre a változásokra leszünk kíváncsiak. (Természetesen ezzel együtt a mélyszegénységben élők életkörülményeit alapjaiban meghatározó változókat is mérjük és elemizzük, bár az ezekben beálló alapvető változásoknak nem látjuk nagy valószínűségét – már csak a két adatfelvétel között eltelt rövid idő – 1 év – miatt sem.) Ugyanakkor vizsgálatunk egy nagyon jelentős módszertani korlátja is a rövid időintervallumból fakad. Eredeti terveink szerint a helyi projektek végeztével került volna sor a második adatfelvételre, jelenleg a program adminisztratív keretei azt teszik lehetővé, hogy a projektek vége előtt valósítsuk meg a második kérdőíves adatgyűjtést. Ez sok esetben azzal jár, hogy a projektek aktuális eredményeit tudjuk mérni, nem pedig a szigorúan vett hatásait. A közvetlen hatástanulmány azonban kiegészül egy, a helyi projektmegvalósítókkal készülő interjú vizsgálatssorozattal is. Reményeink szerint a kétfajta adatfelvétel és ezek összehangolt feldolgozása lehetőséget teremt egy alapos elemzés elkészítésére.